

اثرگذاری روش های فعال تدریس (کارگاهی) در یادگیری و تعمیق مفاهیم دینی و قرآنی

سمیه فیروزی ۱ و اعظم نصیری ۲

۱آموزش و پرورش شهرستان های استان تهران - ناحیه یک شهری ، گروه علوم تربیتی،ایران(نویسنده مسئول)

sarafiroozi57@gmail.com

۲آموزش و پرورش شهرستان های استان تهران - ناحیه یک شهری ، گروه علوم تربیتی،ایران

azamnasiri32@yahoo.com

چکیده

از روش های موثر در امر آموزش مطالب جدید و تعمیق آموخته های قبلی، حضور در کارگاه های آموزشی می باشد. شرکت در کارگاه های آموزشی متناسب، گامی مناسب جهت ارتقاء توان آموزشی و کیفیت آموزش می باشد با توجه به این مهم و داشتن تجربه ی کافی در خصوص استفاده از روش های فعال تدریس و کارگاهی، در ایجاد انگیزه و جذاب سازی روند آموزش و تعمیق یادگیری مفاهیم دینی بر آن شدم تا با طراحی و اجرای طرحی با نام کارگاه قرآن پویا در دارالقرآن تجربه ای نوین در خصوص آموزش و تعمیق قوائد و مفاهیم قرآنی، احکام، نماز، امام شناسی و سبک زندگی اسلامی را به اجرا در آورم. استفاده از روشهای فعال و متفاوت از کلاسهای درس در کارگاه باعث حضور پیوسته در مرکز و علاقمندی به فراگیری مفاهیم مد نظر مربی و تثبیت آموخته های قبلی می گردد.

کلیدواژه ها: تدریس فعال، روش های کارگاهی، مفاهیم دینی و قرآنی.

مقدمه

امروزه روش تدریس فعال به عنوان روشی سودمند در تدریس مورد توجه می‌باشد (صدیقی ارفعی و گلستانی فرد، ۱۳۹۵). آموزش لذت‌بخش، رویکردی است که در آن دانش‌آموزان بازی می‌کنند و آموزش با فعالیت‌های لذت‌بخش صورت می‌گیرد. پژوهشگران استفاده از بازی‌های آموزشی را در کلاس مورد بررسی و تحلیل قرار داده و اظهار داشتند که بازی‌ها در انتقال مفاهیم در محیط‌های یادگیری، قدرتمند هستند و باید عناصر یادگیری متفاوت درون یک بازی تجربی جای داده شوند (بورن هید، ۲۰۱۶). بازی‌های آموزشی موجب افزایش حفظ مطالب و کاربرد مهارتی درازمدت توسط دانش‌آموزان می‌شوند (خواست، ۱۳۸۸). بازی‌های آموزشی می‌توانند شیوه‌های فعال و برانگیزاننده برای دانش‌آموزان باشند تا به تکرار و مرور آنچه یاد گرفته‌اند، بپردازند (ولف، ۲۰۱۱).

روش پژوهش

روش پژوهش در این مطالعه از نظر ماهیت، کیفی و از نقطه نظر، شیوه‌ی گردآوری اطلاعات، از نوع کتابخانه‌ای-اسنادی است. روند انجام پژوهش نخست با مراجعه به منابع معتبر و مرتبط داخلی و خارجی در زمینه‌ی موضوع پژوهش انجام گرفت. پس از آن، ضمن بررسی محورهای اساسی، کلیدواژه‌ها و مفاهیم بنیادی آن گزیده شدند؛ و در ادامه به جایگاه و ارتباط مفاهیم پرداخته شد. این روش تحقیق از نوع روش تحقیق نظری است که با روش تحلیل محتوا و با رویکرد کیفی انجام گرفته است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، فیشهای برداشت شده از کتب گوناگون و از طریق مطالعه کتابخانه‌ای بوده است. قلمرو تحقیق، کلیه منابع اصلی و دست اول و همچنین منابعی بوده است که دیگران به صورت نقد در خصوص آنها تدوین نموده و به زبان‌های انگلیسی و فارسی بوده است. در این مورد محقق به سراغ منابع اولیه و وکتاب‌ها، آثار و نوشته‌های دست اولی که به طور مستقیم و غیر مستقیم به موضوع اشاره نموده رفته است. بر اساس تحلیل منابع، یافته‌های پژوهش را ارائه داده است و در نهایت این یافته‌ها را مورد بحث قرار داده است. شیوه انتخاب منابع که مبنا تحلیل قرار گرفته است، عمدتاً اصالت منبع، موثق بودن و مرجعیت نویسنده یا نویسندگان بوده است. همچنین قابلیت دسترسی به منابع نیز وجهه نظر قرار گرفته است. روش تحقیق به منظور وصول به اهداف، روش توصیفی-تحلیلی است که در آن ضمن توصیف اطلاعات جمع‌آوری شده، اطلاعات نیز مورد تحلیل قرار گرفته است. گردآوری اطلاعات با روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است. در این روش اطلاعاتی گردآوری می‌شود که به لحاظ ماهیت کیفی اند و در کتابخانه نگهداری می‌شوند. منابع کتابخانه‌ای مورد استفاده عبارتند از کتاب، مقاله و دیگر آثار مکتوب اعم از کاغذی و الکترونیکی و بخشی از گردآوری اطلاعات در روش مذکور از طریق فیش نویسی صورت گرفته است. در شیوه پردازش اطلاعات عمدتاً از استنتاج یا استدلال استفاده شده است. برای سازماندهی هرچه بهتر تحقیق بر اساس سوالات اصلی و فرعی، ابتدا مفهوم شناسی موضوع و سپس تحلیل محتوا مورد بحث قرار می‌گیرد و در پایان به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری بحث می‌پردازیم.

مبانی نظری**بیان مساله:**

با توجه به اهمیت مطالب فوق و براینکه برخی از مراکز آموزشی قرآنی و کلاس‌های دینی، برخی از قرآن‌آموزان پس از گذشت مدتی از حضور در کلاس‌ها انصراف داده و یا انگیزه‌ی لازم برای ادامه‌ی کلاس‌ها را از خود نشان نمی‌دهند و یا در انجام تکالیف محوله که باعث تثبیت یادگیری است کوتاهی می‌نمایند، که از علل اساسی آن می‌توان به چند مطلب اشاره نمود: ۱- تکراری بودن عناوین بسیاری از آموزش‌ها با آموزش رسمی مدارس، هرچند در نحوه آموزش و عمق مطالب آموزشی تفاوت بسیاری وجود دارد. ۲- نبود جذابیت‌های ثانویه در روش تدریس قرآن و مسائل دینی توسط مربیان. ۳- عدم امکان پیگیری جدی و سختگیرانه در خصوص غیبت قرآن‌آموزان و عدم انجام تکالیف محوله توسط قرآن‌آموزان. بنابراین باید روند آموزشی به سمتی هدایت شود که بتواند با مسائلی که به هر نحو، مانعی برای حضور پر ثمر و ادامه دار قرآن‌آموزان در دارالقرآن می‌باشد رقابت نموده و پیروز میدان قرار گیرد (مقدسی پور، ۱۳۸۹).

اهمیت و ضرورت:

به واسطه‌ی تجربه‌ی موفق استفاده از شیوه‌های تدریس فعال و بارز بودن تفاوت سطح رضایت و موفقیت دانش آموزان در این شیوه‌ی تدریس نسبت به روش‌های معمول می‌توان با به کارگیری روش‌های کارگاهی و فعال مانند: مسابقات و بازی‌های هدفمند، قصه‌گویی و قصه‌خوانی، اجرای نمایش خلاق، نمایش فیلم‌ها و کارتون‌های آموزشی متناسب با سن، توان شناختی، عاطفی و انگیزشی مخاطبین، به آموزش قوائد و مفاهیم قرآن، احکام، نماز، امام‌شناسی و سبک زندگی اسلامی، پرداخت و در راستای بالا بردن انگیزه قرآن آموزان جهت استمرار حضور در مراکز دینی و میزان یادگیری مباحث آموزشی جدید و نیز مرور و تثبیت آموخته‌های قبلی موفق عمل نمود (عزیزی، ۱۳۹۳).

پیشینه‌ی تحقیق:

یکی از ابعاد مهم چهارگانه سلامت، سلامت معنوی است که بر اهتمام به ارتقای آن توسط سازمان جهانی بهداشت تأکید شده است. (فولتون و همکاران، ۱۹۹۵. نقل از: عزیزی، ۱۳۹۳). براساس سیره و رهنمودهای معصومان (علیهم السلام)، آموزش مفاهیم دینی از هنگام تولد آغاز و آموزش در دوره کودکی پایه و اساس در دوره‌های دیگر است (مقدسی پور، ۱۳۸۹). مقصود از روش‌های آموزش مفاهیم دینی، فنون، شیوه‌ها و دستورالعمل‌هایی است که اهداف و اصول آموزش مفاهیم دینی را به ثمر می‌رساند و به آن‌ها عینیت می‌بخشد. یکی از راه‌هایی که صاحب‌نظران جهت ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان توصیه می‌کنند بازی‌های باقاعده است. می‌توان از طریق بازی محیط آموزشی را برای دانش‌آموزان شاد و لذت‌بخش کرد چرا که آثار بازی‌های باقاعده که مربوط به ۷ الی ۱۱ سالگی است برای همه عمر باقی می‌ماند (عزیزی، ۱۳۹۳). همان‌گونه که شناخت خصوصیات و توانایی‌های کودکان در بهینه‌سازی آموزش مفاهیم دینی امری مسلم است، شناخت اصول و روش‌های مربوط به آموزش مفاهیم دینی کودکان و نوجوانان نیز ضرورت دارد (مقدسی پور، ۱۳۸۹). اصول آموزش مفاهیم دینی به کودکان عبارت است از: قواعد و دستورالعمل‌های کلی مبتنی بر تعالیم دینی، پژوهش‌های روان‌شناسی و نظریات دانشمندان تعلیم و تربیت، که به منزله راهنمای عمل، در آموزش مفاهیم دینی به کودکان مورد استفاده قرار می‌گیرند (عزیزی، ۱۳۹۳). از اساسی‌ترین ویژگی‌های مهم در آموزش مفاهیم دینی، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: ۱- وجود گرایش دینی و میل به سوی امور مذهبی در کودک. ۲- تمایل به بازی، که خداوند حکیم به صورت غریزی در باطن کودکان قرار داده است. (قدیری، ۱۳۹۳). ۳- علاقه به قصه و قصه‌گویی در کودکان و نوجوانان. با توجه به اینکه کودکان به فطرت نزدیک‌ترند و ضمیر بی‌آلایش‌تری دارند، بیش از بزرگ‌ترها به قصه‌گویی علاقه‌مندند، از این‌رو گفتن قصه‌های خوب می‌تواند تأثیرات تربیتی مثبتی بر منش و کنش مخاطبین داشته باشد (رحمان دوست، ۱۳۹۷) و عاملی برای رشد فکری و تعالی روحی باشد (غنی، ۱۳۹۸).

مفهوم‌شناسی واژه‌های کلیدی**اصول**

اصول جمع اصل، واژه‌ای است عربی به معنای بیخ، بنیاد، ریشه، پایه و بن هر چیزی. در اصطلاح، برای اصول تعاریف متعددی شده است. برخی از نویسندگان معتقدند که اصول تعلیم و تربیت عبارت است از نظریه‌ها و قواعد نسبتاً کلی که در بیش‌تر موارد صادق است و باید راهنمای مربیان، معلمان، مدیران، اولیای فرهنگ و والدین دانش‌آموزان در کلیه اعمال تربیتی باشد. و از نگاه بعضی دیگر، اصول به دستورالعمل‌های کلی گفته می‌شود که بر مبنای مبتنی‌اند و مقصود از اصول در این بحث عبارت است از قواعد و دستورالعمل‌های کلی مبتنی بر تعالیم دینی، پژوهش‌های روان‌شناسی و نظریات دانشمندان تعلیم و تربیت (محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۴، باب ۱۱).

روش

روش در کتاب‌های فارسی معانی گوناگونی دارد؛ نظیر: طرز، طریقه، شیوه، اسلوب، سبک و راه. در عربی نیز معادل با کلمات «المنهج» و «المنهاج» و یا «الطریق الواضح» (راه روشن) آمده است. روش در اصطلاح به معنای «راه انجام هر کاری» است. از این رو، روش تدریس نیز عبارت از راه منظم، با قاعده و منطقی برای ارائه درس می‌باشد. مقصود از روش در این بحث

عبارت است از سازوکارها و شیوه های ایجاد یا دگرگون سازی رفتار و ویژگی های کودک که در مقایسه با اصول مشخص تر و کاربردی تر است (کاردان، ۱۳۹۲).

آموزش

آموزش در کتاب های لغت فارسی به معنی یاد دادن، تعلیم و آموختن تعریف شده است. در اصطلاح، برای آموزش تعریف های متعددی شده است. راغب در مفردات می نویسد: «التَّعْلِيمُ اخْتِصَّ بِمَا يَكُونُ بِتَكَرُّرٍ وَ تَكَثِيرٍ حَتَّى يَحْضُلَ مِنْهُ أَثَرٌ فِي نَفْسِ الْمُتَعَلِّمِ»؛ آموزش آن است که با تمرین و تکرار زیاد، از آن اثری در ذهن و نفس دانش آموز پدید می آید (رحمان دوست، ۱۳۹۷). از نگاه برخی، «آموزش به معنای انتقال معلومات و مهارت ها به دیگران است، به طوری که این معلومات و مهارت ها به کار آیند و موجب تحول و دگرگونی در رفتار شوند.» و از نگاه برخی دیگر، «آموزش براین دلالت دارد که کسی (معلم یا مربی) کاری کند تا دیگری امری را واجد شود؛ به این معنی آموزش برای آن است که دانش آموز واجد علم و آگاهی گردد.» «آموزش عبارت است از فعالیت هایی که به منظور ایجاد یادگیری در یادگیرنده، از جانب آموزگار یا معلم طرح ریزی می شود و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده به صورت کنش متقابل جریان می یابد.» (۱۶) بنابراین، آموزش به عنوان وسیله و زمینه ساز پرورش است که بیش تر در بعد شناختی و ذهنی مطرح می باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶).

مفاهیم دینی

مقصود از دین در این پژوهش، دین اسلام است نه مطلق دین و نه هرگونه معرفتی که منشأ الهی و شهودی دارد. بر این اساس، محتوای دین اسلام به سه بخش تقسیم می شود: اعتقادات، اخلاق و احکام (قوانین). منظور از آموزش مفاهیم دینی همان مفاهیم اعتقادی دین اسلام است؛ زیرا مفاهیم اعتقادی که بنابر عقیده تشیع عبارت است از توحید، عدل، معاد، نبوت و امامت در حقیقت، پایه و اساس معارف اسلامی را تشکیل می دهند؛ آموزش آن ها به کودکان دبستانی که در ادبیات روان شناختی ژان پیاژه در مرحله عملیات عینی قرار دارند از آموزش سایر معارف اسلامی مشکل تر به نظر می رسد. از این رو، ضروری است که در این پژوهش، توجه بیش تر خود را به شناسایی اصول و روش های مناسب در آموزش مفاهیم اعتقادی به کودکان اختصاص دهیم. (باقری، ۱۳۹۶).

روشهای فعال تدریس

علم دینی رابط انسان با خداست، او باید در درجه اول علوم دینی را در خود به صورت ملکه داشته باشد نه علم محض، هم چنین قبل از تعلیم به تهذیب و تنویر خود و دیگران بپردازد. حضرت امام خمینی (ره) می فرماید: همانطور که معلم دینی فقط اگر بخواهد علوم دینی را یاد بدهد و توجه به اخلاق دینی نداشته باشد توجه به سازندگی این طفل یا این جوان نداشته باشد این غائله به بار می آورد و کشور را به تباهی می کشد، معلم علوم دینی نیز چنین است. برخی از عوامل بر انگیزاننده از طرف معلم عبارتند از:

- ۱- هدف از تدریس برای معلم کاملاً روشن و آنرا برای دانش آموزان بازگو کند.
- ۲- رفتار معلم باید در حد امکان با در نظر گرفتن شرایط و موقعیت ها دوستانه و برادرانه و متکی بر نفس باشد تا در دانش آموزان نفوذ کند.
- ۳- ایجاد رقابت سالم و متعادل در بین دانش آموزان، به شکلی که رقابت های انفرادی از بین برود و دانش آموزان عوض گروه ها با هم به رقابت بپردازند، کار گروهی موجب کاهش رقابت انفرادی می شود.
- ۴- انگیزش مثبت ((تعیین جوایز و تقدیر و ...)) موجب تسریع پاسخ های مطلوب می شود در حالیکه انگیزش های منفی (ترس از تنبیه و ...) معمولاً یادگیری را کند و به تعویق می اندازد.
- ۵- انگیزش زمانی کاملاً مؤثر است که دانش آموزان خود در تعیین و برقراری هدف ها دخالت داشته باشند و همچنین یادگیرنده، بین آنچه یاد می گیرد و هدف های خود رابطه ای مشاهده کند.

۶- تحقیقات نشان داده است موقعی که دانش آموزان احساس خوبی در باره یک معلم دارند درس مربوطه را بیشتر مطالعه کرده، توجه بیشتری به درس می کنند، لذا معلمان باید با مطالعه به کلاس رفته که این باعث کاهش اضطراب و احاطه کافی آنها به مطلب و درس می شود، ظاهر تمییز و ساده باعث جذب فراگیران و برعکس ظاهری کثیف و ژولیده و نا مرتب تدریس خوب را هم بی اثر خواهد کرد.

۷- تغییر لحن صدا و پرهیز از صدای یکنواخت، عدم تغییر لحن و طنین یکی از عوامل حواس پرتی، چرت زدن و خمیازه کشیدن مخاطب است، پس سخن معلم باید قاطعانه، مؤدبانه، شاد و آرام باشد تا تدریس جاذبه بیشتری داشته باشد (بی ریا، ۱۳۹۵).

روش های موثر در آموزش کارگاهی

معلمان موفق کسانی هستند که از صدها راهبردی که در یادگیری، حفظ و کاربرد اطلاعات برای حل مساله موثر است، استفاده می کنند.

روش های موثر در کارگاه به شرح ذیل می باشد:

۱- روش کار گروهی: در روش یادگیری گروهی، یادگیری به معنی تبادل اطلاعات بین فراگیران در گروه و نیز مسئولیت هر فرد برای یادگیری خود و کمک به دیگر اعضا است.

۲- روش بحث گروهی: گفت و گویی است سنجیده و منظم درباره موضوعی خاص که مورد علاقه و نیاز مشترک شرکت کنندگان در بحث است. عبادت دسته جمعی از توصیه های مهم اسلام، اهتمام به عبادت و سفارش اعضای خانواده به آن است. در مرحله اول، فرد باید خود به رفتارهای عبادی اهتمام ورزد تا الگویی مناسب برای سایر اعضا باشد. در متون دینی آمده است که فرزندان خود را در هفت سالگی به نماز سفارش کنید. این سفارش می تواند به شیوه های گوناگونی اجرا شود که برخی از آنها مانند روش الگوگیری، تأثیرگذارتر خواهد بود. (باقری، ۱۳۹۶)

بر این اساس و در راستای معنوی سازی زندگی روزمره خود، اوقات ثابتی را به عبادت خانوادگی اختصاص دهید. از طریق عبادت دسته جمعی می توانید فرزندان را با درک خود از خدا آشنا ساخته، او را در ارزش ها، امیدها و ناامیدی ها، سؤال ها و پاسخ ها و توانایی های معنوی خود مشارکت دهید. در این اوقات می توانید تکیه گاه های معنوی خود و منابعی را که به شما قدرت می دهند به او نشان دهید. می توانید در محیط خانواده به صورت جماعت، نماز بخوانید. اگر فرصت یا امکان برپایی نماز جماعت روزانه را در منزل ندارید، لاقلاً می توانید در اوقاتی مثل سر سفره غذا، به شکرگزاری دسته جمعی بپردازید. شما می توانید مراسم و سالگردهایی را که به مناسبت های مختلف برگزار می کنید، به ایامی برای تفکر و اندیشیدن تبدیل کنید. عبادت یا فعالیت معنوی دسته جمعی اعضای یک خانواده، تأثیر پایداری در رشد معنوی کودکان دارد. این نوع فعالیت ها موجب می شوند تا محیط خانه به مکانی معنوی و مقدس تبدیل شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶).

۳- روش نمایشی: این روش بر مشاهده و دیدن استوار است. دانش آموزان مهارت های خاص مد نظر را به صورت عینی مشاهده و تکرار می نمایند و آموزش با شرایط و موارد آموزشی حقیقی و واقعی انجام می پذیرد. منظور از نمایش، مجسم کردن و به صورت مشهود و محسوس درآوردن پیام ها و آموزه هاست. روش نمایشی یکی از روش های آموزشی است که دارای تأثیر فوق العاده ای می باشد و از راه آن می توان آموزه های دینی را در قالب های قابل مشاهده و به گونه ای روشن، آسان و محسوس به کودکان آموزش داد. نمایشی کردن مفاهیم عقلی و انتزاعی، به ویژه برای کودکان با توجه به غلبه برخورد حسّی آنان، موجب می شود که این گونه مطالب بهتر درک شود و یادگیری عمیق تری صورت پذیرد؛ معمولاً کودکان، خاطرات نمایشی را که در کودکی دیده اند، به شکل آگاهانه یا ناآگاهانه، تا آخر عمر در حافظه خود حفظ و نگهداری می کنند.

اصولاً استفاده از روش نمایشی، و به صورت محسوس و مشهود در آوردن مفاهیم و مسائل آموزشی، از جمله روش هایی است که در قرآن کریم نیز فراوان مورد استفاده قرار گرفته است. قرآن کریم با استفاده از روش نمایشی توانسته است اصول اعتقادی را اثبات و برای عموم مردم قابل درک و فهم نماید. قرآن کریم هنگامی که مثلاً درصدد تقویت ایمان مخاطبان به زندگی پس از مرگ و مسأله معاد می باشد، به ارائه نمونه های مشابه حسّی و قابل مشاهده در این دنیا می پردازد؛ یکی از

نمونه های عینی که قرآن مجید بارها به آن پرداخته و برای اثبات این امر در برابر چشم همگان به معرض نمایش قرار داده، زنده شدن مجدد گیاهان می باشد. علاوه بر تعالیم وحی، معصومان علیهم السلام نیز در پاره ای از موارد برای محسوس و مجسم نمودن مفاهیم و حقایق دینی از روش نمایشی استفاده نموده اند. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در موارد متعددی، مانند آموزش نماز و حج از این روش استفاده نموده و به مردم می فرمودند: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي»؛ نماز بگزارید، آن گونه که می بینید من نماز می گزارم (محمدی ری شهری، ۱۳۹۶).

۴- روش آموزش انفرادی: در این روش شاگردان برحسب توانایی هایشان پیش می روند و روحیه استقلال طلبی شاگردان در پروژه های کوچک و بزرگ تقویت می شود. تفاوت های فردی از اصول پذیرفته شده در روان شناسی، تعلیم و تربیت و معارف دینی است، و به این معناست که همه انسان ها با یکدیگر شباهت هایی دارند، ولی آنان از حیث ویژگی های شناختی، عاطفی، انگیزشی، بهره هوشی، تأثیر و تأثرات محیطی و صفات شخصیتی از همدیگر متفاوتند. همین امر موجب می شود که هر انسانی، موجود مستقل، تام و فردی خاص باشد. به همین دلیل، یکی از عمده ترین مسائل روان شناسی، مسأله تفاوت های فردی و عوامل آن ها می باشد و حتی برخی از روان شناسان می گویند: «روان شناسی غیر از تفاوت های فردی موضوع دیگری برای بحث ندارد.» (کاردان، ۱۳۹۲) بر این اساس؛ اصل تفاوت های فردی از دیدگاه دانشمندان تعلیم و تربیت نیز مورد توجه قرار گرفته است. برای مثال، شهید ثانی بر این اعتقاد است که معلم باید با هر یک از دانش آموزان با توجه به میزان فهم و استعداد آنان سخن گوید، و مورد خطاب قرار دهد. (تقی پور ظهیر، ۱۳۹۶) خواجه نصیرالدین طوسی ترجیح می دهد که معلم باید پیش از هر اقدام آموزشی، استعداد و قابلیت های کودک را با دقت و فراست شناسایی و آن گاه علوم و صنایع متناسب را به او بیاموزد. مرحوم محمدتقی جعفری، معلم و دانش آموزان را به باغبان و گل ها و درختان یک باغ تشبیه می کند که هر یک از درختان و گل ها، ویژگی ها و نیازهای متفاوتی دارند. نیاز هر کدام به آب و هوا و نور و کود متفاوت می باشد. این باغبان است که باید با دقت کامل نیاز هر یک از آنان را بشناسد، به مقدار لازم آن ها را آبیاری نموده، و در معرض نور و هوا قرار دهد. معلم نیز باید ویژگی های شناختی و عاطفی هر یک از دانش آموزان را بشناسد تا بتواند متناسب با آن ها رفتار خاصی در پیش گیرد. (کاردان، ۱۳۹۲)

خلاصه آن که، توجه به تفاوت های فردی در آموزش یکی از اصولی است که معلم باید با آن آشنا باشد و آموزش خود را با آن همگام سازد؛ زیرا «اهمیت دادن به تفاوت های فردی در آموزش، اثربخشی آموزشی را بیمه می کند.» بر این اساس، رعایت تفاوت های فردی در آموزش مفاهیم دینی کودکان دبستانی از اهمیت زیادی برخوردار است، به ویژه در انتخاب و استفاده از روش های آموزشی، معلمان باید انعطاف بیش تری داشته باشند و در آموزش مفاهیم دینی به کودکان به طور یکسان عمل نمایند، بلکه متناسب با ویژگی های شناختی، عاطفی، انگیزشی، سوابق خانوادگی و محیطی آنان، از روش های گوناگون و مؤثر استفاده نمایند. به عنوان نمونه، معلمان می بایست بدانند برای برخی از کودکان، آموزش مفاهیم دینی با استفاده از روش شعر و داستان سودمند است و برای برخی از راه پرسش و پاسخ. برخی مفاهیم دینی را زودتر می فهمند و برخی دیگر نیاز به مثال و توضیح بیش تری دارند.

۵- روش قصه گوئی: بیان قصه یا داستان یکی از مناسب ترین روش های آموزش مفاهیم دینی به کودکان است؛ زیرا کودکان شیفته شنیدن قصه و خواندن داستان می باشند و این سبب می شود تا بخش عمده تعلیم و تربیت دینی کودکان از این راه انجام پذیرد. هرچه استفاده از داستان های مناسب بیش تر باشد، تأثیر این آموزش و رسیدن به هدف های مورد نظر آن، ساده تر و سریع تر صورت می گیرد. در اهمیت این روش و بهره گیری از آن، همین بس که در قرآن کریم و تعالیم انبیای الهی و کتاب های آسمانی هم این روش مؤثر، یعنی زبان داستان و قصه برای آموزش، هدایت، القای مفاهیم و پیام های دینی مورد توجه قرار گرفته است. قرآن کریم بسیاری از مفاهیم، حقایق و آموزه های دینی را در قالب بهترین قصه ها، به زبانی ساده، جذاب و قابل فهم برای مردم بیان نموده است. مثلاً، در داستان حضرت آدم و حضرت عیسی علیهما السلام حقیقت و چگونگی آفرینش الهی تفسیر می شود؛ در داستان حضرت ابراهیم علیه السلام اثبات توحید و یگانگی خداوند و در داستان عزیز کیفیت معاد بیان گردید است. از آن جا که قصه و داستان آموزه ها و حقایق آموزشی را به طور غیر مستقیم بیان می دارد،

از نظر روان شناسی تربیتی نیز یکی از مهم ترین و مؤثرترین روش های آموزشی به حساب می آید. بنابراین، معلمان در آموزش مفاهیم دینی به کودکان می توانند با استفاده از این روش، مفاهیم اعتقادی دین اسلام، از قبیل مسأله توحید، نبوت، امامت و معاد را در صورت لزوم در قالب داستان های مناسب و با توجه به مقتضای سن و حالت روحی دانش آموزان دبستانی بیان کنند. دانش آموز از قصه ها یاد می گیرد هنگام رویارویی با نمونه های واقعی، رفتار و واکنشی مناسب از خود نشان دهد و پیام و ارزش ها را جذب می کند (نقیب زاده، ۱۳۹۵).

۶- نمایش فیلم: نمایش مراحل آموزش های مد نظر به وسیله ی فیلم و کلیپ های آموزشی. پیامبر اکرم (ص) تنها به آموزش نظری اکتفا نمی کرد بلکه از آموزش های عملی به صورت انجام دادن خود عمل (هدف) نیز استفاده می نمود این شیوه که از بهترین شیوه های آموزشی و تربیتی است بسیار در تحقق اهداف آموزشی و تربیتی مؤثر است یعنی: یکبار گفته می شود که چگونه باید وضو گرفت و یکبار وضو گرفته می شود تا دیگران یاد گیرند. پیامبر (ص) گاهی در بین مردم وضو می گرفت و می پرسید «چه کسانی مثل من وضومی گیرند؟» (مطهری، ۱۳۹۷)

روش همیاری:

یکی از روش های فعال تدریس، روش همیاری است در این روش دانش آموزان را به گروه های سه یا چهار نفری تقسیم می کنیم بهتر است اعضای گروه از دانش آموزان زرتنگ، متوسط و تنبل باشند و گروه شان را تغییر ندهند، از اعضای گروه می خواهیم خیلی آهسته صندلی هایشان را به هم نزدیک کنند، تا بتوانند با هم تبادل نظر کنند، در ضمن از گروه های دیگر فاصله داشته باشند، بهتر است معلم سؤالاتی را در باره موضوع درس مطرح کنند که پاسخ آنها از مطالعه همه درس فهمیده شود، اهداف آموزشی و کلی درس برای دانش آموزان به روشنی بیان شود، سپس از آنان خواسته شود درس را به سه قسمت تقریباً مساوی تقسیم کنند و هر کدام از اعضای گروه یک قسمت از درس را بخواند برای انجام این کار بیست دقیقه به آنها وقت می دهید، ممکن است در ابتدا با مخالفت دانش آموزان مواجه شوید و با بهانه جوئی هایی چون این کار سخت است ما نمی توانیم در این مدت درس را مطالعه کنیم، بهتر است با محبت و حوصله آنها را وادار به انجام مطالعه کنید، در این مدت بر کار آنها نظارت داشته و پاسخ سؤالاتشان را بدهید پس از سپری شدن مدت مقرر بیست دقیقه دیگر به آنها فرصت دهید که هر کدام قسمتی را که خوانده برای بقیه اعضای گروه توضیح دهد، ابتدا قسمت اول توضیح داده شود و بعد به ترتیب قسمت های دوم و سوم توضیح داده شوند هر کس باید تلاش کند مطالبی را که خوانده خوب به اعضای گروهش یاد دهد، اگر دانش آموزی با مشکلی مواجه شد ابتدا با اعضای گروه خود در میان بگذارد، اگر اعضای گروه نتوانستند مشکل او را حل کنند می توانند از گروه های دیگر کمک بگیرد اگر دانش آموزان مشکل واحدی داشتند می توانند کار کلاس را متوقف کنید و آن مشکل را خودتان برای همه دانش آموزان توضیح دهید، شما می توانید گروه هایی که فعالیتشان بیشتر است امتیاز بدهید، به گروه هایی که مطالب را زودتر تمام می کنند بگوئید مروری دیگر بر مطالب داشته باشند تا کار همه گروه ها تمام شود، سپس هر گروه کاغذی آماده کرده و این سؤال ها را نوشته و پاسخ دهید، اگر امکانات تکثیر وجود داشته باشد می توانید سؤال ها را تکثیر کرده و در اختیار گروه ها قرار دهید، اعضای گروه با توجه به مطالبی که خوانده و برای هم توضیح داده و به تبادل نظر پرداخته و به جواب واحدی دست یافته و پاسخ ها را بر روی ورقه خود بنویسند، به این کار نیز بیست دقیقه وقت دهید، سپس از آنها بخواهید کتاب ها را باز کرده و با توجه به کتاب پاسخ صحیح سؤالات را بیابند و با جواب های خود مقایسه نمایند و هر گروه برای خود نمره گذاری کند، برای این کار نیز پانزده دقیقه وقت دهید بعد از اتمام کار درس را جمع بندی کنید از نمایندگان گروه ها بخواهید که به نوبت جلوی تخته سیاه آمده و نتیجه درس را به ترتیب موضوعات و سؤالات اساسی درس روی تخته سیاه بنویسند، در پایان به سؤالات دانش آموزان پاسخ دهید (بی ریا، ۱۳۹۵).

روش تدریس به شیوه پرسش و پاسخ

در این روش معلم ابتدا اهداف کلی و آموزشی درس را در قالب سؤالات اساسی درس بیان می کند، از یکی از دانش آموزان خواسته می شود تا سؤالات اساسی درس را با خط زیبا روی تابلو بنویسد، معلم محور های اصلی و اهداف آموزشی را بیان می کند، از دانش آموزان می خواهد در کلاس فعالیت داشته باشند و با تفکر و تامل بیشتر درس را در کلاس

بفهمند و یاد گیرند دانش آموزانی که در کلاس فعالیت داشته باشند و تا آخر ساعت آمادگی خود را حفظ کنند حتماً برای آنها نمره فعالیت منظور خواهد شد برای شروع کار معلم از یکی از دانش آموزان می خواهد قسمت اول درس را به آرامی و شمرده بخواند، در این مدت دانش آموزان بایستی با دقت تمام گوش دهند به آنان گوشزد شود که از همین حالا که خواندن شروع شده تدریس نیز شروع شده است لذا باید با دقت تمام گوش دهید تا بتوانید به نکات مطرح شده آن پاسخ دهید، بعد از این که آن مبحث تمام شد، معلم چند سؤال را از مبحثی که خوانده شده را مطرح می کند، در این قسمت تدریس، توضیحات و راهنمایی های معلم در رابطه با نکات مطرح شده بهتر است به صورت جملات انشائی و امر ونهی ها و اشارات خیلی کوتاه و گذرا باشد. و حالت توضیحی وسخنرانی به خود نگیرد، دیگر این که بهتر است مبحثی که روی آن کار می شود خیلی زیاد نباشد، زیرا در این صورت برای دانش آموزان خسته کننده خواهد بود (موریس، ۱۳۹۴).

روش استفاده از مثال

یکی از روش های مهم و مؤثر در آموزش مفاهیم دینی به کودکان دبستانی، استفاده از مثال است. استفاده از مثال های متنوع، فهم مسائل انتزاعی را برای دانش آموزانی که از نظر رشد شناختی و تحول روانی ضعیف و یا در سطح پایینی می باشند، آسان می کند. به عبارتی، در بیان مطالب علمی و عقلی، استفاده از مثال بهترین روش برای هر چه بیش تر آشکار ساختن مطالب، تفهیم ساده تر و در نتیجه، درک بهتر و سریع تر آن هاست. از این رو، استفاده از مثال یک شیوه قرآنی است. قرآن کریم با استفاده از این روش، حقایق و مفاهیم عقلی و غیر محسوس را در قالب حکایات و مثال های سودمند، به گونه ای در ذهن مخاطب ملموس و مجسم می سازد تا به این ترتیب ماهیت امر برای مردم روشن و آشکار گردد و آنان به خوبی به حقیقت موضوع پی ببرند. پیامبر مکرّم اسلام صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام نیز در بسیاری از موارد برای القا و تفهیم آموزه های عالی دینی و تبیین مطالب عقلی، از مثال آوری بهره برده اند (بی ریا، ۱۳۹۵).

اگرچه اعتقاد به خدا و دین در کودکان فطری است و نیازی به اثبات ندارد، اما حتی در کودکی نباید از تقویت زیربنای اعتقادی غافل ماند، و در سنین دبستان می توان آن ها را به زبانی ساده مطرح کرد. بنابراین، استفاده از مثال یکی از روش های مناسب در آموزش مفاهیم دینی و اصول اعتقادی به کودکان است؛ زیرا گاه می توان با ذکر یک مثال مناسب و هماهنگ با مقصود، مطلب و مفهوم عمیق دینی را آسان و برای کودکان قابل فهم و درک نمود. از این رو، مربیان و معلمان می توانند با استفاده از این روش مفاهیم اعتقادی اسلام را در پرتو مثال هایی ساده و محسوس و ملموس در حد توان کودکان برای آنان آموزش دهند (شریعتمداری، ۱۳۹۹).

نتیجه گیری:

از مباحث فوق نتیجه گرفته می شود که در دیدگاه اسلام، اعتقاد بر این است که مجموعه مفاهیم و آموزه های اعتقادی، اموری هستند که با فطرت آدمی سازگارند. فطری بودن مفاهیم اعتقادی حاکی از این است که پیش از هر نوع آموزشی، نوعی کشش به سمت دین، خدا و معاد در نهاد کودک وجود دارد که می تواند پرورش یابد و شکوفا شود. روایت نبوی «کل مولود یولد علی الفطرة» نیز بر همین امر لالت دارد. بر این اساس، آموزش مفاهیم دینی به کودکان و نوجوانان، آموزش اعطای بینش و آگاهی، یا به عبارتی، رشد و شکوفاسازی اموری است که در سرشت آنان نهاده شده. به همین دلیل، در آموزش آموزه های مبتنی بر فطرت، دیگر جایی برای خشونت و سخت گیری، تحمیل عقیده و تقلید کورکورانه باقی نمی ماند؛ چرا که این مفاهیم با آموزش بر اساس فهم و آگاهی به هیچ وجه سازگار نیست. از این رو، مهم ترین اصلی که باید در جریان آموزش مفاهیم دینی مورد توجه معلمان و مربیان قرار گیرد، اصل آگاهی بخشی است و اصول دیگر همچون اصل سهولت در یادگیری تدریج تفاوت های فردی نیز با توجه به این اصل مهم و اساسی قابل اجرا می باشند. اما در میان روش های مطرح شده نیز، آنچه بسیار مهم می باشد، استفاده از روش قصه گوئی و روش نمایشی در آموزش مفاهیم دینی است. تجربه های آموزشی ثابت کرده است مفاهیم و آموزه هایی که با استفاده از روش نمایشی آموزش داده می شود، علاوه بر سهولت در یادگیری، از جهت کیفی نیز بهتر و پایدارتر است. استفاده از روش نمایشی از روزگاران پیشین در مراسم های دینی و اعتقادی نقش داشته و مانند زبانی مناسب برای بیان حالت و ویژگی های عاطفی و باورهای اعتقادی به کار رفته است. در جامعه و قبیله های ابتدایی، مراسم دینی بیش تر

با استفاده از روش نمایشی بوده، تا آنجا که تاریخچه نمایش و تئاتر امروزی به مراسم و آیین‌های مذهبی باز می‌گردد. به دلیل آن که کودکان ظرفیت درک و دریافت حقایق انتزاعی را ندارند، از این‌رو، با استفاده از روش نمایشی می‌توان آموزه‌های دینی را در قالب‌های قابل مشاهده و به گونه‌ای روشن، آسان و محسوس به آنان آموزش داد.

منابع فارسی:

- ۱- اخواست، آسیه (۱۳۸۸). بازیهای آموزشی و تأثیر آن بر فرایند یاددهی - یادگیری دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش پذیر. مجله تعلیم و تربیت استثنایی شماره ۹۱.
- ۲- باقری، خسرو، ۱۳۹۶، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، چ چهارم، تهران، انتشارات مدرسه.
- ۳- بی ریا، ناصر، ۱۳۹۵، روان شناسی رشد (۲)، چ اول، تهران، سمت.
- ۴- تقی پور ظهیر، علی، ۱۳۹۶، مبانی و اصول آموزش و پرورش، تهران، انتشارات آگاه.
- ۵- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۶، مفردات الفاظ القرآن، پژوهش صفوان عدنان، الطبعة الاولى، دمشق، دارالقلم.
- ۶- رحماندوست، مصطفی (۱۳۹۷). قصه‌گویی، اهمیت و راه و رسم آن. تهران: رشد.
- ۷- سهیلی، ثریا، علی اکبر، زینالو، محمد علی صدیقی گیلانی و زهره خاکبازان (۱۳۸۴). بررسی تاثیر کارگاه‌های آموزشی برگزار شده در مرکز مطالعات و توسعه‌ی آموزش دانشگاه علوم پزشکی تهران. مجله آموزش در علوم پزشکی، جلد ۳، صفحات ۵۳-۵۲.
- ۸- سیف، علی اکبر، ۱۳۹۶، روان شناسی پرورشی، تهران، انتشارات آگاه.
- ۹- شریعتمداری، علی، ۱۳۹۹ اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، چ چهارم، تهران، امیرکبیر.
- ۱۰- صدیقی ارفعی، فریبرز و اکرم گلستانی فرد (۱۳۹۵). بررسی آموزش از طریق بازی و ارتباط آن با یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان. https://www.civilica.com/Paper-PESLSBTM01-PESLSBTM01_058.html
- ۱۱- صفوی، امان الله، ۱۳۹۴، کلیات روش و فنون تدریس، چ پنجم، تهران، انتشارات معاصر
- ۱۲- عزیزی، فریدون (۱۳۹۳). رشد معنویت و دین در کودکان. فصلنامه تاریخ پزشکی سال ششم، شماره بیست و یکم، زمستان ۱۳۹۳.
- ۱۳- غنی، رضا (۱۳۹۸). اصول و قواعد قصه‌گویی. اصفهان: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۴- فضلی خانی، منوچهر (۱۳۸۲). راهنمای عملی روش مشارکتی و فعال در فرآیند تدریس. تهران: آزمون نوین.
- ۱۵- قدیری، زینب (۱۳۹۳). نقش بازی در تربیت دینی و سلامت جسم و روان از دیدگاه اسلام. https://www.civilica.com/Paper-PESCHS01-PESCHS01_028.html
- ۱۶- کاردان، علی محمد، ۱۳۹۲، فلسفه تعلیم و تربیت، ج ۱، تهران، سمت.
- ۱۷- کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۴۱۶ اصول کافی، ج ۱، باب من عمل بغير علم، ح ۱.
- ۱۸- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۷۴، باب ۱۱ فی وصیته لکمیل بن زیاد النخعی،
- ۱۹- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۹۶، العلم والحکمه فی الكتاب والسنة، قم، دارالحديث
- ۲۰- مطهری، مرتضی، ۱۳۹۷، سیری در سیره نبوی، انتشارات صدرا
- ۲۱- مقدسی پور، علی (۱۳۸۹). اصول و روش‌های آموزش مفاهیم دینی به کودکان. مجله معرفت، شماره ۵۷.
- ۲۲- موریس دبس، ۱۳۹۴، مراحل تربیت، ترجمه علی محمد کاردان، انتشارات دانشگاه تهران
- ۲۳- نقیب زاده، میرعبدالحسین، ۱۳۹۵، نگاهی به فلسفه آموزش پرورش، چ هفتم، تهران، طهوری

منابع انگلیسی:

- ۲۴- Burenheide, B.J. (2016). Instructional gaming in elementary schools. master thesis. Doctoral dissertarion, Kansas state university.

۲۵- Wolfe, P.(2011). Brain matters: Translation research in to classroom development, Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development